

UNDERKASTELSEN UTAN VILLKOR

Av professor NILS AHNLUND

EN VIKTIG källskrift till den tyska oppositionens inre historia under det sista kriget, vars slut så många av dessa Hitlers motståndare ej skulle uppleva, är förutvarande ambassadören Ulrich von Hassells dagbok, utgiven efter hans död under titeln »Vom anderen Deutschland» (1946). Man finner där några dystra politiska reflexioner från ingången av året 1943: av säreget intresse, när man sammanställer den med vad som strax följde.

Äntligen tycktes det ha börjat gå upp för generalerna att stunden var inne att störta denne Hitler, som förde landet i avgrunden. De som kände stämningen vid armén menade, att det nu fanns en faktisk »möjlighet», sedan den olycksalige korpralen fått löpa linan ut. Men till all olycka besannade sig på samma gång vad oppositionen så säkert förutsett eller att generalernas ingripande skulle komma för sent, om det av ena eller andra skälet uppsköts ända till dess att katastrofen närmade sig. Under sådana förhållanden kunde varje ny tysk regim riskera att bli »en likvidationskommission» utan möjlighet att förhandla med »fiendesidan» — Hassell själv sätter detta ord inom citationstecken, smärtamt medveten om splittringen i sina känslor. Utsikten att förmå de allierade till en ur allmän tysk synpunkt godtagen fred tedde sig numera hjärtans obetydlig. Genom hemliga förbindelser i utlandet visste man nämligen på oppositionellt håll, att det på allvar gällde Tysklands vara eller icke vara, dess sönderstyckning eller bevarade enhet. Ordet ockupation hade redan ofta nämnts under diskussionen.

Hassell nedskrev sina betraktelser fredagen den 22 januari 1943. Åtta dagar förut hade Franklin D. Roosevelt och Winston Churchill mötts i Casablanca för att under Afrikas sol dryfta de fortsatta krigsoperationerna mot axelblocket. Efter avslutade överläggningar gav presidenten söndagen den 24 januari en stor mottagning för pressen. Det var då han proklamerade de allierades

fasta föresats att bringa Tyskland, Italien och Japan till kapitulation utan alla villkor, *unconditional surrender*. Och han återopade därvid Churchills fulla samtycke.

Roosevelts budskap, som strax gick över världen, hade en mycket kort men egendomlig förhistoria. Han talade ungefär en kvart. Den närvarande Harry Hopkins, hans högra hand i utrikespolitiken, omtalar i en uppteckning av dagens händelser, att han följde ett färdigt koncept — utom på denna punkt om formen för kapitulationen, där han gjorde ett viktigt tillägg. Därpå tog Churchill till orda för en mästerlig exposé av den militära situationen, slutande med förklaringen att inga meningsskiljaktigheter funnos mellan honom och hans vän presidenten. Utan tvivel visste Hopkins mera om förspelet och sammanhanget än han här låter påskina. Tillägget till den avsedda kommunikén har blivit historiskt. I Roosevelts egen tanke var det viktigt nog. Han brukade kalla konferensen i Casablanca »the unconditional surrender meeting», och många följde exemplet. Enligt Cordell Hull, U. S. A:s utrikesminister under Roosevelt fram till hösten 1944, kom den sålunda knäsatta principen att dominera den följande politiken mot axeln och dess satelliter och mer eller mindre inverka på alla rådslag med avseende på framtidens ordning.

I sina förra våren utkomna memoarer, där Hull ägnar ett helt kapitel åt ämnet, fritar han sig och State Department från att ha varit med om att förbereda och utforma den först under det fjärde krigsåret kungjorda grundsatsen för motståndarnas behandling i det avgörande skedet. Den kom till alldeles oväntat, genom en impuls av Roosevelt. »Vi voro lika överraskade som mr Churchill, när presidenten för första gången plötsligt fastslog den i premierministerns närvaro inför en presskonferens under Casablancamötet i januari 1943. Man berättade mig, att premierministern var slagen med häpnad (dumbfounded).» Om detta har Hopkins, den grå eminensen i Vita huset, den flygande emissarien vid många tillfällen, ansett bäst att tåga. Utgivaren av hans efterlämnade papper, Robert E. Sherwood, kände ett förklarligt behov att inhämta Churchills mening om saken. Svaret fyller alla krav på lojalitet mot den bortgångne Roosevelt. Orden »unconditional surrender» hörde Churchill första gången från presidentens mun i Casablanca. Ingen hade då rätt att anse segern tryggad. För sin del skulle Churchill icke ha använt uttrycket, men han ställde sig genast vid Roosevelts sida och har sedan ofta försvarat beslutet. Att det förlängde kriget är oriktigt. Förhandling med den makt-

rusige Hitler var omöjlig; spelet måste spelas till slut från ömse sidor. Så långt Churchill till Sherwood.

Senare påtog sig Roosevelt hela ansvaret för den nya formelns tillkomst. Det föreligger från hans sida en närmare förklaring av högst personlig art, låt oss säga ett psykoanalytiskt bidrag till den nutida storpolitiken. Yttrandet hade fallit honom in genom en ren idéassociation. De tvistande franska generalerna De Gaulle och Giraud, båda lika omedgörliga, ledde hans tankar till det amerikanska inbördeskriget och särskilt till general Grant, »Old Unconditional Surrender», som man kallade honom. Grant krävde vid ett berömt tillfälle kapitulation utan alla villkor och ceremonier men lovade sedan de besegrade att genast få använda sina hästar till vårplöjningen. Detta flög i en hast genom presidentens huvud. Så var ordet sagt, utan att Churchill hunnit varskos om saken: »and the next thing I knew, I had said it.» Huvudfelet med den av nordstatsgeneralen inspirerade formeln var måhända, att den icke lika tydligt lät skymta en klausul om »vårplöjning». Roosevelt hade väl något sådant i tankarna, men genom omständigheternas makt blev hans tillämpning av regeln en annan än Grants.

Samtidigt med att den amerikanske statschefen återvände hem över Atlanten, avgjordes kampen om Stalingrad. Armégruppen Paulus sträckte vapen på nåd och onåd. Det gick en våldsamt frossbrytning genom hela det tyska folket. Rykten började komma i omlopp om förestående attentat mot Hitler; Simoni, den italienske legationssekreteraren i Berlin, häntyder därpå i sin dagbok, och ett misslyckat attentatsförsök ägde också rum i februari. Men krigets utgång kunde ännu icke anses någorlunda klart given, och i detta läge blev nu kravet på obetingad, förbehållslös underkastelse en oskattbar tillgång för den nazistiska propagandan, som den heller icke dröjde att utnyttja med alla medel och av alla krafter. Ett par timmar efter det att kommunikén utsänts stod Goebbels vid mikrofonen med sin nya signal redo: »Detta betyder totalt slaveri!» Den lille doktorn fann här ett av dessa »massiva motargument» ur fiendens eget förråd, som särskilt passade honom; han hade förut bebådat just en sådan vändning som ett led i de allierades verkliga krigsplan, och nu tycktes han få rätt. Atlantdeklarationen hade försvunnit ur synhåll. Sir Bruce Lockhart, som då tjänstgjorde inom brittiska utlandspropagandan, sammanfattar tankegången i många tyska radiotal på detta sätt: »En del bland er, tyskar, älska inte oss nazister, men skulle de allierade vinna kriget så komma de att påtvinga oss alla en hämnd-

fred, i jämförelse med vilken Versaillesfördraget blir lik en önskedröm.» Denna förkunnelse, som gjorde intryck på tveksamma sinnen, fortsatte ju Goebbels in i det allra sista och ännu från bunkern i Berlin.

Churchill hade rätt att peka på de avskräckande erfarenheterna av varje uppgörelse med Hitler i förhandlingens form. Men den av Roosevelt i en rask handvändning funna formeln uteslöt mera än detta, tolkad logiskt efter ordalagen. Skulle hädanefter något som helst slag av meningsutbyte tillåtas en möjligen tänkbar tysk regim av annat snitt? Det var mer än osäkert. Sant är, att det nationella intresset bör anstå vid fundamentalt moraliska avgöranden; men också under denna förutsättning torde ganska få vara benägna att handla i blindo. Och sådan hotade nu ställningen att bli. Att under faror och livshot söka bana väg för en »anständig» tysk regim i Hitlerväldets ställe framstod för många som en meningslöshet, om den endast hade utsikt att bli vad Hassell kallar en likvidationskommission. Hur denne patriot tvangs att nedskrivna sina förhoppningar på generalerna visa hans bittra anteckningar från den närmast följande tiden. Den störste optimisten bland konspiratörerna, Goerdeler, hade redan i februari gjort delvis samma erfarenhet, men räknade å andra sidan med den uppskakande effekten av katastrofen vid Stalingrad — och skulle i viss mån få rätt. Helt visst finns det rum för olika åsikter om den tyska motståndsrörelsens styrka och sammanhållning. Säkert är, att den nu skälvde i sina grundvalar. Deklarationen från Casablanca äventyrade frukterna av sex års antinazistisk verksamhet, skriver en av rörelsens anhängare, diplomaten Albrecht von Kessel, i den dagbok han förde under krigsåren.

Snart var dock kritiken i gång på de allierades egen sida. Den undanskymda och beträngda tyska oppositionen ägnade ju ganska få någon tanke. Den känslan var däremot icke så ovanlig, att underkastelseparollen i sin alltför nakna formulering kunde sammansvetsa axelmakternas nationer till nya ansträngningar, förlänga kampen och onödigtvis öka förlusterna i människoliv och material. De allra flesta krävde på samma gång en så avgörande militär seger för de allierade som möjligt. Deras betänkligheter dikterades av taktiska och psykologiska skäl, mer eller mindre under intrycket av de tydligt ogynnsamma återverkningarna särskilt i Tyskland. Bland dem som togo till orda i denna anda var finansmannen James P. Warburg, då avdelningschef i amerikanska informationsstyrelsen (OWI). Det låg Warburg fjärran att

gå utanför kapitulationskravets allmänna politiska ram: ingen tanke på fred, stillestånd eller förhandling med vare sig den nuvarande tyska regeringen eller några andra grupper eller individer i Tyskland. På våren 1943 ingav han en promemoria i ämnet, tillstyrkt av OWI:s chef. Warburg avtrycker den i sitt arbete »Germany — Bridge or Battleground?» (1947). Det gäller att göra klart för tyskarna, utvecklade han här, att någon förstöring av deras land icke ingår i de allierades planer, att nederlaget under alla omständigheter blir lindrigare än fortsatt strid, särskilt med tanke på den hotande livsmedelsbristen, och att vad Förenta Nationerna kämpa mot icke är det tyska folket som ras utan nazismen, dess ledande och handgångne män och alla som framhärda att stödja dem. Roosevelt föreföll ett slag intresserad, men efter några veckor kom promemorian tillbaka med hans påteckning, att ingen åtgärd skulle ske under den närmaste tiden. I verkligheten rann Warburgs uppslag bort utan alla synbara följder, även om diskussionen, såsom strax skall framgå, fortsattes från andra håll.

Under de tidigare krigsåren räknade man i England icke med andra offensiva medel mot själva Tyskland än blockaden, bombningen och propagandan. Ett angrepp till lands föll utanför alla aktuella kalkyler. Man hade olika meningar om de »goda» eller oppositionella tyskarnas antal och förmåga att göra sig gällande; men det var uppenbart, att propagandans stora ögonblick skulle vara inne, när tyskarna mera allmänt började inse, att de skulle förlora kriget. Det kan numera anses bevisat, säger Lockhart i sin frispråkiga memoarbok »Comes the Reckoning» (1947), att den till Tyskland riktade brittiska propagandan utövade en växande verkan ända fram till proklamerandet av kravet på »unconditional surrender». Det beräknade gynnsamma tidsmomentet kom nu i stället att sammanfalla med denna nya formel, vilket ledde till ett bakslag. Goebbels fick övertaget, men det var icke enbart detta som vållade Lockhart och hans kamrater i B. B. C. bekymmer på gränsen till ett moraliskt dilemma. Att omvända eller uppmjuka den tyska opinionen — om man kan bruka ett sådant ord om en våldtagen folkmening — var ju ett snart sagt lönlöst företag, ifall dörren till varje förhoppning slogs igen. Hur långt kunde man då gå för att över huvudtaget bevara kontakten över stridslinjen? Därom kom man knappast någonsin till klarhet i London. Enligt Lockharts åsikt gick propagandan aldrig längre i löften till tyskarna än regeringen var beredd att bekräfta med handling, men

det är tydligt, att han med olust ser tillbaka på sviterna av deklARATIONEN i Casablanca. För Italiens del fick uttrycket »heder-sam kapitulation» undantagsvis passera — av speciella folkpsy-kologiska skäl!

Direkt in i de storpolitiska rådslagen för oss Cordell Hulls re-dan antydda vittnesmål. Under alla föregående debatter om plan-läggningen för efterkrigstiden hade någon tanke på »unconditional surrender» aldrig varit före. Nu fanns ej annat val än att »åt-minstone till formen» söka följa den så ljudligt proklamerade principen. För sin del såg Hull helst, att tillämpningen bleve olika i olika fall: hård mot Tyskland och Japan, mjukare mot Italien och satellitstaterna. Denna linje fullföljdes till att börja med vid det italienska vapenstilleståndet samma år, där faktiskt förhandlingar i begränsad skala ägde rum. Ett par allmänt hållna nya uttalanden av Roosevelt till förmån för »the common people» i fiendeland och om de »befriade folkens» rättmätiga friheter sva-rade mot jämkningar i kursen, som State Department funnit önsk-värda, och minskade icke distanserna i det alltmera spända psyko-logiska krigsläget. För Hull synes det ha varit nog att kunna manövrera vidare inom en mindre doktrinär ram, utan öppna av-vikelser i huvudpunkten, men han fick erfara, att betydelsefulla krafter på den allierade sidan voro känsligare än presidenten för de olägenheter som särskilt propagandans män haft tillfälle att bevittna.

På flera håll togs länge för givet att Roosevelts nya signal icke minst hade till syfte att skingra ryssarnas misstro mot bundsför-vanterna i väster, och enligt flera sagesmän visade de sig också synnerligen nöjda och tillfreds. Det ingick likväl icke i Stalins planer att sätta på spel möjligheterna att hålla känning med och även påverka folkstämningen i fiendeländerna, främst Tyskland. Vid konferensen i Teheran på senhösten 1943 tog han personligen upp saken, som det synes med visst understöd av Churchill. Man hade valt en felaktig taktik mot tyskarna, framhöll Stalin, när man ordade om ovillkorlig kapitulation utan att på något sätt definiera vad det innebar. Det tjänade endast till att ena dem till starkare motstånd. Klarhet om villkoren, även om de bleve hårda, skulle påskynda kapitulationen. Sherwood har bland Hop-kins' papper funnit en promemoria av detta innehåll, och ehuru Roosevelt för Hull bestred, att någonting sådant varit å bane i hans närvaro, har tydligen tanken på en gemensam allierad de-klaration, riktad till Tysklands folk, dryftats i Teheran i någon

form. Att tanken bjöd Roosevelt starkt emot visade fortsättningen, varvid till en början den engelska diplomaten försiktigt sekunderade den ryska. Sedan presidenten i sitt julaftonstal förklarade, att Förenta Nationerna ingalunda ämnade göra tyska folket till slavar utan till nyttiga och aktningvärda medlemmar av den europeiska familjen, vilket allt berodde på tyskarnas uppförande, ansåg han för sin del saken utagerad. Molotov upptog den emellertid på nytt vid årsskiftet under ett samtal med Harriman, den amerikanske ambassadören, och Hull fick alltså anledning att begära presidentens besked. Denne avböjde bestämt; han ville följa general Grants exempel och hade ingenting emot vårplöjning efter kapitulationen. Detta översattes av Hull till diplomatiskt språk i en order till Harriman i Moskva. Vad som stod i vägen var Roosevelts instinktiva medvetande om oklarheten av de allierades närmare krigsmål gentemot Tyskland men också hans fruktan för att mera gripbara formuleringar längre fram skulle tydas olika och fresta den slagna parten att klaga över löftesbrott. Den tyska »dolkstötslegenden» stod tydligen levande för presidenten.

När Sovjetunionen ej långt därefter tillät Finland att sända förhandlare, tog Eden tillfället i akt. Han begagnade sig härav för en ny framställning i Washington, till vilken ryssarna snart anslöto sig. Den gick ut på en uttrycklig modifikation av principen »unconditional surrender», men nu endast till förmån för Tysklands satellitstater. Roosevelt fann som var att vänta en sådan åtskillnad självfallen: »Tyskland förstår bara ett slags språk.» Tankegången i övrigt gillade han såtillvida, att man liksom i fråga om Italien för ingen del borde utesluta lämpor och lättnader från fall till fall. »Jag förstår fullständigt problemet», skrev han från sjuklägret till Hulls vägledning vid svarets avfattande, »men jag önskar till varje pris hindra, att man kan säga att principen om ovillkorlig kapitulation har övergivits. Det finns en verklig fara för detta, om vi börja göra undantag från den allmänna regeln, innan ett speciellt fall uppkommer.»

Detta var i april 1944. Nu hade det amerikanska högkvarteret i Europa hunnit tänka igenom saken, och knappt var presidentens nyssnämnda svar i lämpligt avslipad form framfört till briter och ryssar, förrän en meningsyttring följde från ansvarigt militärt håll. Det ansågs tydligt, antecknar dagboksföraren kapten Harry S. Butcher i »My Three Years with Eisenhower» (1946), att Goebbels på ett olyckligt sätt kunnat slå mynt av formeln och lyckats stärka motståndsviljan hos det tyska folket både hemma

och vid armén. Om emellertid den tyska generalstaben väl bragtes på andra tankar, skulle kanske ur dess krets uppstå en ny Badoglio. Därför behövdes en ny allierad förklaring om innebörden av begreppet »unconditional surrender», som klargjorde hur man på motsidan tänkte sig den tyska demilitariseringen genomförd jämte annat som stod i samband med proceduren: nazisternas avlägsnande från ledningen, krigsförbrytares bestraffning m. m. Sedan detta kungjorts, borde de allierades högsta kommando efter landstigningen i Frankrike rikta en uppfordran på soldatspråk till den tyske överbefälhavaren där och sammanfatta de viktigaste kapitulationsvillkoren. »Man tror att detta kommer att förkorta kriget.» Butcher hade sina uppgifter direkt från Stettinius, Hulls närmaste man, som då befann sig i London. General Eisenhower och hans stabschef general Bedell Smith understödde livligt förslaget. Detsamma gjorde deras politiske rådgivare, förre understatssekreteraren Phillips, och hans engelska kollega. På Eisenhowers uppmaning telegraferade Stettinius nu till Hull och framlade tämligen utförligt planen. Hull sände telegrammet vidare till presidenten, som vilade ut i södern från sin sjukdom. Denne förbehöll sig att själv bestämma svaret.

Under tiden hade London och Moskva fullföljt försöken att utverka modifikationer av formeln, »åtminstone i fråga om axelns satelliter», säger Hull, och man var numera i State Department sysselsatt med utkastet till en proklamation å de tre stora allierades vägnar till dessa stater. Det gällde ju att icke i onödan förlänga deras motstånd. Utrikesministern gav sitt förord och den återkomne presidenten sitt bifall, varefter en gemensam förklaring eller varning kunde utsändas den 12 maj. Den riktade sig till Ungern, Rumänien, Bulgarien och Finland, som manades att uppsäga samarbetet med Tyskland, innan det var för sent; fortfarande hade de i sin makt »att förkorta kampen i Europa, minska sina slutliga offer och bidra till den allierade segern». Åtgärden konstaterades senare ha haft verkan. Den av Eisenhower påyrkade förklaringen till Tyskland återstod. Här mötte en allmän svårighet i den oklarhet som länge rådde om de allierades delade framtida förvaltning av Tyskland, en kinkig och ömtålig fråga som den förut tillskapade »europeiska rådgivande kommissionen» fått i uppdrag att utreda men icke så lätt blev färdig med. I maj 1944 förelåg verkligen från amerikansk sida ett med presidentens samtycke utarbetat förslag till upprop efter den väntade invasionen över Kanalen; men det var av helt annat inne-

håll än militärerna åsyftat och uppfordrade tyska armén att sträcka vapen i en numera utsiktslös, dåraktig kamp. Förslaget var närmast avsett för krigskabinettet i London och vann ej Churchills bifall. Det bör också ha tett sig skäligen meningslöst, för så vitt man tänkte sig någon mera djupgående psykologisk effekt av positiv art, en avspänning av misstron mot de allierades krigsmål. På detta sätt kom den segerrika landstigningen i Normandie nästa månad till stånd, utan att tyskarna fingo veta mera än förr om kapitulationsvillkoren.

I Washington fortsatte emellertid Hull att låta utarbета nya utkast och Roosevelt att pröva dem. De allierade kunde visserligen icke sträcka sig utöver »unconditional surrender», men hade genom sina ledares uttalanden gjort fullkomligt klart, att de icke eftersträvade någon förstöring (destruction) av tyska nationen. Roosevelt avböjde den 17 juli också en sådan förklaring i avvaktan på att trycket på alla de tyska fronterna skulle ökas. Först då, menade han, vore tiden inne. Han stod fast i sin position: inga avsteg, inga uppmjukande tillägg, så länge icke kravet på reservationslös militär underkastelse tryggats som ett järnhårt faktum.

Tre dagar senare, den 20 juli 1944, utbröt den tyska officersrevolten, som på håret när hade bragt Hitler om livet. Den skulle i så fall efter all sannolikhet snabbt ha fått en för regimen farlig utbredning, ty den först genom döden lösta trohetseden till ledaren vägde tungt för flertalet yrkessoldater. En fasansfull terror, ännu knappast känd till sin omfattning, följde misslyckandet i spåren. Särskilt socialdemokraterna inom den tyska oppositionen hade på ett tidigare stadium satt sitt mesta hopp till de allierades förutsedda frambrytning i väster, en lösen att skrida till handling. Många lade småningom märke till de mindre hårda budskapen från öster och togo intryck av Moskvas röst; Stalin tycktes ha i beredskap sin egen kapitulationsformel, gynnsammare för ett Tyskland som avkastat sig nazismen. Och nu gavs från väster besked om vad denna aktivt framträdande tyska motståndsrörelse egentligen var värd. Här såg man omsider Tyska rikets högsta personligheter i färd med att »mörda varandra», förklarade Churchill i underhuset, hänvisande till händelserna den 20 juli. Den amerikanska pressen och propagandan stämde kraftfullt in. Enligt New York Herald Tribunes försäkran kände Förenta Staternas folk som helhet ingen sorg över att bomben förfelat målet; det hade ingenting till övers för aristokrater, allra minst av detta slag. Ett världsblad som New York Times fann sammansvärj-

ningen mera vittna om »den skumma gangstervärldens atmosfär» än om den anda som borde kunna väntas »inom en officerskår och en civiliserad styrelse». Sedan ett år hade alltså åtskilliga av den tyska härsmaktens främste män välvt planer på att »bortröva eller döda Tyska rikets överhuvud och arméns överbefälhavare», varpå de sökt utföra dessa planer »med hjälp av en bomb, den undre världens typiska vapen». Eftersom Goebbels i de dagarna förde ungefär samma förkunnelse flitigt till torgs, tedde sig det hela ett ögonblick nästan som en gemensam offentlig förtrytelse på båda sidor om stridslinjen över dessa ertappade och snart bestraffade desertörer.

Det är motbudande men i grunden kanske nyttigt att vända blicken mot detta skede av stigande förbittring under det sista kriget. Förklaringen av det som varit är alltid ett steg mot förklaringen av det som blivit. Männen av den tjugonde juli ha sedan fått ett rättvisare eftermäle. Redan då måste man både i brittiska och amerikanska regeringskretsar ha känt, att de icke voro några vanliga fanflyktingar, medansvariga för naziväldet. Den som läser Hans Rothfels' viktiga men hittills alltför förbisedda studie »The German Opposition to Hitler» (1948) kan näppeligen komma till någon annan slutsats. Det är ingen agitationsskrift utan en politisk analys på vetenskaplig grund, genomförd i starkt dämpade ord. Rothfels, numera professor i modern historia vid Chicagos universitet, var tidigare verksam i Königsberg. Han föll offer för Hitlerregimens judelagstiftning.

Av allt att döma är sommaren 1944 att betrakta som den verkliga slutpunkten i fejden om formeln »unconditional surrender» — i den mån man här kan tala om en fejd. Hull avslutar sin återblick med att annotera ett nytt initiativ från Eisenhowers huvudkvarter en månad efter attentatet mot Hitler. Det avsåg en dagorder med adress till tyska armén, utfärdad samtidigt av Stalin, Eisenhower och general Wilson till vittnesbörd om de allierades militära enhet och styrka, när nu krigföringen ingick i sitt psykologiska slutskede och stridsmoralen på den tyska sidan tycktes visa tecken att svikta. Roosevelt gav först sitt samtycke men tog det inom kort tillbaka, då tiden icke vore mogen. Lämpligheten av en dylik eller snarlik deklARATION, eventuellt i Roosevelts och Churchills namn, i syfte att bryta tyskarnas motståndsvilja, dryftades i det följande upprepade gånger vid högkvarteret i väster. Mot slutet av november enades man om att skrinlägga tanken, då den kunde fattas som ett svaghetstecken. Till dess utpräg-

lade motståndare hörde nu Churchill, och hans motivering var just denna. Churchills hållning under de senare krigsåren till parollen »unconditional surrender» erbjuder ännu vissa oklara eller otillräckligt kända drag, och man avvaktar icke utan intresse vad han i fortsättningen av sina krigsmemoarer kommer att anföra i målet.

Men i verkligheten var nu efter all sannolikhet den tid förbi, då man på de allierades sida kunde räkna med större militära vinster genom förklaringar som ville skingra det politiska dunklet kring formeln från Casablanca. Det var riktigt nog, såsom Eisenhower uttryckte det i oktober, att tyskarna kämpade »med pistolen i ryggen». Men det var icke endast denna pistol, Himmlers allsmåttiga polis, som övade sin verkan. Det var också och väl så mycket den allt allmännare kännedomen vid denna tidpunkt, fram på hösten 1944, om vad mäktiga krafter i de allierades läger hade att bjuda ett i grund slaget Tyskland. Det var Morgenthauplanen, som förordade dess omvandling från industri- till agrarland. Det var det nu först på allvar upprullade sovjet-polska gränsprogrammet med tämligen säker utsikt för ett mer eller mindre av-industrialiserat Tyskland att förlora sina största och bästa jordbruksdistrikt och med hotande tvångsflyttning av många miljoner östtyskar, som lidelsefullt klängde sig fast vid hem och härd. Här hade man alltså klarheten om vad den obetingade kapitulationen skulle bära i sitt sköte.

Mitt i den för var dag tilltagande ödeläggelsen hade Goebbels ett lättare värv än någonsin. Vissheten om ett nederlags följder bredde sig över Tyskland. Han hade ett material att arbeta med, som också en långt mindre amoralisk propagandist kunnat utnyttja utan tvekan och med största framgång till stärkande av den inre fronten. Om Roosevelt med sin historiska formel velat förekomma, att tyskarna skulle kunna bortförklara nederlaget, så stod Atlantdeklarationens nederlag icke att bortförklara. Den verkliga skuldfrågan, den om roten och upphovet till all denna olycka, sköljdes alltmera bort av de utbombades förbittring. Oundviklig kunde väl utgången tyckas; men det fanns ju dessa laboratorier under jorden, där man experimenterade med nya mirakulösa vapen, och förkunnade icke doktor Goebbels de allierades snart förestående splittring? Goebbels nekade sig aldrig att förutsäga. Hans aktier hos det egna folket ha väl heller aldrig stått så högt som under denna sista tid, förstöringens och desperationens tid. Med full beräkning och en viss hemsk klarsyn förstod han att utplan-

tera sina »tidsinställda bomber», av vilka många sedermera ha exploderat under ockupationsåren och skadat den vårplöjning i tysk mark och tyska sinnen, av vilken dock så mycket beror. Ännu kan det icke anses fullt avgjort, om det var Franklin D. Roosevelt eller Joseph Goebbels som till sist tog hem spelet om »unconditional surrender». Men att det var ett dyrbart spel står redan klart.

Ämnet är för närvarande i vida kretsar impopulärt, icke minst under inverkan av den sedan sista årsskiftet så hastigt vidgade klyftan mellan engelsk och västtysk opinion. Ett försök till överblick, såsom den här givna, måste enligt sakens natur tills vidare bli provisoriskt. Grundlinjerna i förloppet te sig det oaktat tillräckligt fasta för att bjuda till allvarlig eftertanke.